

## РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ ВЧЕНЬ

УДК 34:37(091)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.1.1>

### КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ГЕНЕЗИ СУЧАСНОГО ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ: ІНТЕГРАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ У НАЦІОНАЛЬНИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ

**Арабаджи Н.Б.,**

*кандидат юридичних наук, доцент,  
доцент кафедри державно-правових дисциплін,  
Міжнародний гуманітарний університет  
ORCID: 0000-0002-7635-1259  
e-mail arabadjinb@ gmail.com*

**Згама А.О.,**

*кандидат юридичних наук, доцент,  
доцент кафедри державно-правових дисциплін,  
Міжнародний гуманітарний університет  
ORCID: 0000-0002-3904-7477  
e-mail: zghama@ukr.net*

**Арабаджи Н.Б., Згама А.О. Концептуальні засади генези сучасного парламентаризму: інтеграція європейських цінностей у національний конституціоналізм.**

Стаття присвячена комплексному дослідженню генези та сутності українського парламентаризму крізь призму інтеграції європейських цінностей. Актуальність теми зумовлена необхідністю переосмислення теоретичних засад парламентаризму в умовах післявоєнної відбудови України та її прагнення до повноцінної інтеграції в європейський правовий простір.

У роботі наголошується, що парламентаризм є багатовимірним соціально-політичним та конституційно-правовим феноменом, який не слід зводити лише до функціональних чи інституційних ознак. Його осмислення потребує парадигмально-аксіологічного та доктринально-ідеологічного підходів, що дозволяє розглядати його як історичний стан національної державності, маркер громадянської зрілості та теоретичне відображення стратегії розвитку українського народу.

Простежено еволюцію парламентаризму як загальноєвропейського явища від античних протопредставницьких інститутів до концепцій Нового часу. Особливу увагу приділено концепціям утилітаризму, а також розвитку міжпарламентських органів у XX столітті.

Досліджено історичні корені представницької влади, починаючи від Загальної Ради скіфських племен, грецьких міст-полісів та інститутів Київської Русі (віче, феодальні з'їзди, верв), до сучасно-представницьких органів Великого князівства Литовського.

Особлива увага приділяється сучасному етапу, де Верховна Рада України демонструє активну адаптацію до європейських стандартів, що проявляється у посиленні законодавчої та контрольної функцій, забезпеченні прозорості та публічності, а також у міжпарламентському діалозі та імплементації рішень ЄСПЛ. У статті підкреслюється, що імплементація деонтологічних принципів сприяє зміцненню довіри до представницької влади.

Аргументовано, що український парламентаризм є динамічною конституційною цінністю, що, ґрунтуючись на вітчизняних традиціях, прагне інтегрувати європейські стандарти задля утвердження відповідального правління та захисту конституційних цінностей.

**Ключові слова:** парламентаризм, конституціоналізм, європейські цінності, деонологічні принципи, інтеграція, парламентські органи, парламент.

**Arabadji N.B., Zghama A.O. Conceptual foundations of the genesis of modern parliamentarism: integration of European values into national constitutionalism.**

The article is dedicated to a comprehensive study of the genesis and essence of Ukrainian parliamentarism through the lens of European values integration. The topic's relevance is determined by the need to re-evaluate the theoretical foundations of parliamentarism in the context of Ukraine's post-war reconstruction and its aspirations for full integration into the European legal space.

The paper emphasizes that parliamentarism is a multidimensional socio-political and constitutional-legal phenomenon that should not be reduced to merely functional or institutional features. Its comprehension requires paradigmatic-axiological and doctrinal-ideological approaches, which allow it to be viewed as a historical state of national statehood, a marker of civic maturity, and a theoretical reflection of the Ukrainian people's development strategy.

The author traces the evolution of parliamentarism as a pan-European phenomenon from ancient proto-representative institutions to modern concepts. Special attention is paid to the ideas of utilitarianism and the development of inter-parliamentary bodies in the 20th century.

The historical roots of representative authority have been explored, starting from the General Council of the Scythian tribes, the Greek city-states (polis), and the institutions of Kyivan Rus (veche, feudal assemblies, *verv*), to the estate-representative bodies of the Grand Duchy of Lithuania.

Particular focus is given to the modern stage, where the Verkhovna Rada of Ukraine demonstrates an active adaptation to European standards. This is manifested in the strengthening of its legislative and oversight functions, ensuring transparency and publicity, as well as through inter-parliamentary dialogue and the implementation of ECHR decisions. The article underscores that the implementation of deontological principles helps to strengthen trust in representative power.

Thus, the article provides a comprehensive analysis of Ukrainian parliamentarism as a dynamic constitutional value that, based on national traditions, seeks to integrate European standards to establish responsible governance and protect constitutional values.

**Key words:** parliamentarism, constitutionalism, European values, deontological principles, integration, parliamentary bodies, parliament.

**Актуальність теми.** У сучасному правовому просторі фундаментом демократичних держав є концепція народовладдя, закріплена на конституційному рівні. Конституція України визначає народ носієм суверенітету та єдиним джерелом державної влади, що реалізується безпосередньо або через систему державних органів і місцевого самоврядування. Виборчий процес, через який формується Верховна Рада - єдиний представницький та законодавчий орган держави, є ключовою ознакою демократії [2, с. 255].

Формування органів влади зумовлене національними традиціями та історичним розвитком правової й політичної думки. В умовах війни українські юристи працюють над стратегією післявоєнної відбудови, передбачаючи модернізацію системи державного управління та впровадження нових демократичних інститутів, серед яких центральне місце займає парламентаризм.

Глобальні виклики (зокрема, екологічні кризи, пандемії, гібридні конфлікти та війна, що триває з 24 лютого 2022 року) актуалізують необхідність переосмислення парламентаризму, дослідження його принципів, функцій, запозичення успішного іноземного досвіду та розвитку парламентського права як складової національної правової системи.

**Метою даної публікації** є дослідження концептуальних зв'язків сучасного парламентаризму крізь призму інтеграції європейських цінностей у національний конституціоналізм.

**Стан дослідження.** Теоретичні та практичні аспекти сучасного парламентаризму, а також питання парламентського права та процесу, були предметом досліджень широкого кола вітчизняних науковців. Серед них – М.О. Баймуратов, Ю.Г. Барабаш, О.В. Батанов, А.З. Георгіца та багато інших. Також значна кількість українських вчених, зокрема В.М. Єрмолаєв, В.С. Журавський, М.С. Кельмен, П.С. Кислий, І.З. Криховецький, А.Р. Крусян, В.Ф. Погорілко, Ю.С. Шемшученко і В.М. Шаповал, присвятили свої праці історії становлення та розвитку представницької влади в Україні. Однак, незважаючи на ґрунтовні напрацювання, єдиної позиції щодо історичної періодизації українського парламентаризму досі не вироблено.

**Виклад основного матеріалу.** Аналіз сучасного парламентаризму вимагає комплексного підходу, оскільки це явище є багатограним. Розгляд його виключно з однієї перспективи - юридичної, історичної чи політичної - призводить до однобічного розуміння. Такий вузький погляд не дозволяє повноцінно оцінити ні саму парламентську демократію, ні проблеми, що впливають з її сутності та завдань [10, с. 292].

Для всебічного доктринального осмислення парламентаризму та ефективного вирішення концептуальних проблем його становлення й функціонування, обов'язковим є застосування комплексного підходу. Відтак, аналіз будь-якого аспекту парламентської демократії – будь то конституційно-правовий, політичний, управлінський, економічний, чи безпековий - вимагає врахування синергетичної взаємодії всіх його складових [1, с. 60].

Критично важливим є сприйняття парламентаризму не лише як статичної форми організації державної влади, а як динамічної конституційної цінності та принципу державного ладу. Кожна демократична держава проходить власні етапи інституціоналізації парламенту - від зародження й становлення до розквіту чи трансформації. У цьому сенсі парламентаризм є невід'ємною складовою конституціоналізму, формуючи його концептуальну та інституційну основу. Як підкреслює А. Шайо, представницько-парламентське правління та ліберальний конституціоналізм мають спільне коріння і взаємно переплітаються [7, с. 106].

Важливим аспектом є компаративне дослідження парламентаризму, що дозволяє виявити універсальні та специфічні ознаки різних моделей представницької демократії. Оскільки сутність вітчизняного парламентаризму визначається як внутрішніми чинниками, так і його характером як загальносвітового феномену, особливий інтерес становить вивчення типових рис парламентських систем зарубіжних держав [11, с. 95]. Такий підхід дозволяє глибше зрозуміти передумови еволюції парламентаризму, його сутність, ключові принципи, цілі, функції та фактори, що стимулюють або стримують його розвиток.

Варто звернути увагу, що деонтологічний вимір парламентаризму, який набуває особливого значення в умовах трансформації правової системи України. Сучасний парламентаризм передбачає не лише належну правову інфраструктуру та ефективні механізми реалізації законодавчої влади, а й високий рівень етичної культури представників цієї влади. Юридична деонтологія забезпечує моральну легітимність правотворчої діяльності, сприяє утвердженню принципів верховенства права, публічності, відкритості й прозорості діяльності парламенту. У цьому полягає глибокий концептуальний зв'язок між парламентаризмом як формою організації державної влади та юридичною деонтологією як внутрішнім етичним регулятором, що формує підґрунтя для довіри суспільства до представницької демократії та підвищення стандартів конституційного правопорядку. Генеза парламентаризму демонструє поступову інституціоналізацію деонтологічних принципів у вигляді кодексів етики, регламентів та процедур парламентського контролю, що сприяє зміцненню довіри суспільства до представницької влади та утвердженню верховенства права.

У контексті нашого дослідження, поняття «парламентаризм» розглядається крізь призму дуалістичної концепції, запропонованої В. Гошовською, яка визначає його як «особливу» систему організації державної влади та як специфічний політичний інститут. При цьому, варто констатувати відсутність єдиного доктринального підходу до дефініції парламентаризму, оскільки різні галузі знань, зокрема, теорія держави і права та конституційне право, формують власні, відмінні тлумачення цього феномену [7, с. 82].

Генеза європейського парламентаризму сягає корінням античних часів, коли у Стародавній Греції та Римі виникали перші представницькі інститути. Однак ці органи не були справжнім народовладдям у сучасному розумінні, оскільки представляли інтереси лише привілейованих верств суспільства. Такий же обмежений характер мали й станово-представницькі органи епохи феодалізму, які також були інструментом захисту інтересів вищих соціальних груп, а не широких мас населення [14, с. 7].

Генеза парламентаризму як політико-правового феномену має складний та багатоетапний характер. Власне, етимологія терміну «парламент» сягає XIII століття, коли у Франції він позначав судовий орган, який, по суті, не мав ознак репрезентативної установи. Лише згодом, у 1275 році, в Англії цей термін був уперше застосований до представницького органу – Великої ради королівства, що, попри свій доволі обмежений характер, включала монарха та найвпливовіших феодалів [12, с. 65].

Якщо ранні інститути вважати передісторією, сучасний парламентаризм почав формуватися з XII ст., коли в Європі виникли перші станово-представницькі органи, зокрема Іспанські Кортеси. Цей процес супроводжувався доктринальним обґрунтуванням обмеження абсолютної монархії та поширенням концепції розподілу законодавчої функції між «королем, кращими людьми і народом».

Ідеї парламентаризму активно розвивалися в епоху Нового часу під впливом перших буржуазних революцій. У Європі XVII–XVIII ст. вони отримали доктринальне обґрунтування на засадах поділу влади, народного суверенітету та верховенства закону, сформульованих мислителями Б. Спінозою, Т. Гоббсом, Д. Локком, Ш.Л. Монтеск'є та Е. Сіссом. Особливе значення має Джон Локк, який у трактаті «Два трактати про правління» (1690) визначив законодавчу функцію представницького органу як найважливішу в державі [12, с. 70].

Наріжним каменем європейської політико-правової думки XIX ст. був утилітаризм. Видатний представник цієї доктрини, англійський юрист і соціолог Ієремія Бентам, обґрунтував репрезентативну демократію як раціональну форму правління, визначивши три умови її ефективності: пряме обрання для зв'язку з електоратом, періодична ротація депутатів та оптимальна чисельність парламенту для концентрації кваліфікованих законотворців [4, с. 174].

Перша половина XX ст. стала періодом активного розвитку парламентаризму: більшість європейських держав впроваджували поділ влади, роль парламентів зростала, політичні партії набували ключового значення, а виборче право поширювалося на всі верстви населення. Саме тоді парламентаризм утвердився як загальноновизнаний інститут, а зрілість парламентів стала показником рівня демократії [4, с. 177].

Парламенти європейських держав активно взаємодіють, що сприяє створенню впливових міжнародних організацій. У другій половині XX ст. виникли перші структури з міжпарламентським співробітництвом – Західноєвропейський союз, Рада Європи, Північна Рада. Після появи нових незалежних держав у 1990-х роках з'явилися нові організації, зокрема СНД, ГУАМ, ОЧЕС, ЦЕІ та інші. Незважаючи на відмінності в учасниках і цілях, їх об'єднує наявність органів міжпарламентської взаємодії, які слугують платформою для міжнародної співпраці та ефективного вирішення актуальних проблем [5, с. 40].

Гене́за європейського парламентаризму демонструє, що його становлення було зумовлене не лише історичною необхідністю, а й деонтологічним імперативом, що ґрунтується на обов'язку держави перед суспільством [3, с. 25]. Зазначена еволюція сформувала стійкі принципи правління, верховенства права та представництва, які є нормою для сучасної Європи. Відтак, український парламентаризм, прагнучи інтегруватися в європейський правовий простір, постає перед завданням не просто запозичення інституційних форм, а й виконання конституційного обов'язку щодо втілення цих незмінних етичних засад народовладдя.

Питання витоків і розвитку українського парламентаризму є досить дискусійним. Хоча його історична спадщина є багатогранною, у вітчизняній історико-правовій традиції початок парламентаризму часто неправомірно обмежувався радянським періодом. Аналіз історичних джерел свідчить, що вітчизняна традиція представницької влади має глибокі історичні корені. Її витoki можна простежити ще з часів Скіфської держави (VII ст. до н. е. – III ст. н. е.). Попри монархічну форму правління, ключові питання суспільного життя та престолонаслідування вирішувалися на народних зборах, що складалися з усіх воїнів. Ця практика, що вказує на наявність протопредставницьких інститутів, підтверджується, зокрема, у працях дореволюційних істориків, як-от З. Рагозіної [6, с. 95].

Деякі науковці, зокрема Ч. Вайз і П. Кислий, відносять генезу вітчизняного парламентаризму до Середньовіччя, вказуючи на народне віче Київської Русі як протопредставницький інститут, що здійснював владні та контрольні функції щодо князя. Вони вважають першим повноцінним українським парламентом Центральну Раду. Натомість маємо переконання, що інституціоналізація представницької влади у Руській державі була значно складнішою, включаючи різні колегіальні органи – феодальні з'їзди, віче та верви [9, с. 70].

У розвитку парламентських повноважень ключовою подією став 1386 рік, коли обрання монарха було передано до компетенції вальних сеймів. Принцип виборності влади у Великому князівстві Литовському отримав своє відображення у Литовському статуті 1588 року. Зокрема, стаття 2 розділу III закріплювала, що «усіх князів і панів-рад, як духовних, так і світських... і всіх людей посполитих... маємо зберігати при свободах і вольностях християнських, у яких вони, як люди

рівні, вільно обираючи собі здавна і з вічних своїх предків собі панів і господарів, великих князів литовських» [9, с. 74]. Ця норма підкреслює, що виборність влади була давньою традицією, а процедура формування верховної влади у Великому князівстві Литовському стала прототипом сучасних парламентських республік.

У питанні генези українського парламентаризму існують різні наукові позиції. Частина дослідників вважає його початком 1990 рік і ухвалення Декларації про державний суверенітет. Проте представницькі інститути мають значно глибше коріння - від епохи Київської Русі. Класична модель парламентаризму з усіма атрибутами вперше інституціоналізована у другій половині XIX ст. на західноукраїнських землях Австро-Угорської імперії, прикладом чого став Галицький крайовий сейм 1861 року, який відповідав усім ознакам повноцінного законодавчого органу [8, с. 5].

Визначальним етапом у генезі українського парламентаризму стала діяльність Української Центральної Ради (УЦР) – першого загальнонаціонального законодавчого та репрезентативного органу в період з березня 1917 до квітня 1918 року. Ключовим актом, що змінив її статус, стало ухвалення IV Універсалу, яким проголошено незалежність, суверенітет і самостійність Української Народної Республіки, визначено її як парламентську, унітарну та демократичну державу, а законодавчі повноваження остаточно закріплено за Центральною Радою. З цим погоджуються В.Я. Тацій, О.Д. Святоцький та М.М. Страхов, які вважають, що повноцінною парламентською установою УЦР стала лише після IV Універсалу. Період її діяльності є важливим для становлення української парламентської традиції [13, с. 12].

Кульмінаційним етапом інституціоналізації парламентаризму в Україні став період незалежності. Центральне місце в системі публічного управління займає Верховна Рада як єдиний представницький законодавчий орган. У 1991–2019 рр. відбулося 9 скликань парламенту. Після позачергових виборів 2019 р. сформовано ВРУ IX скликання, що відзначалася низкою якісних змін: скасуванням депутатської недоторканності, омолодженням та оновленням складу на 80,4%, наявністю «монобільшості» фракції «Слуга народу», збільшенням представництва жінок до понад 20%, зменшенням числа представників великих бізнес-структур на користь фахівців із громадських організацій, культури та медіа, а також високим освітнім рівнем депутатів із різних галузей [3, с. 29].

Отже, генеза українського парламентаризму пройшла низку етапів: від протопредставницьких інститутів Київської Русі до сучасних його форм. Упродовж цієї еволюції відбувалося послідовне вдосконалення, що дає підстави стверджувати про сформованість в Україні чітко окреслених ознак парламентаризму. Верховна Рада України, як центральний інститут цієї системи, відповідає всім традиційним характеристикам парламенту і узгоджується з вимогами європейської конституційної спадщини.

Український парламентаризм, прагнучи відповідати європейським стандартам, активно імплементує ключові концепції функціонування законодавчих органів ЄС. Основні напрями адаптації включають: зміцнення принципу народного представництва через вдосконалення виборчого законодавства та забезпечення рівної участі громадян; посилення законодавчої функції парламенту з акцентом на прозорість і якість нормотворчого процесу; розвиток контрольної функції ВРУ через ефективні механізми парламентського нагляду за виконавчою владою та бюджетними витратами.

Посилення прозорості та публічності парламентської діяльності набуває особливої актуальності в контексті адаптації до європейських стандартів. Верховна Рада України впроваджує механізми відкритості: онлайн-трансляції пленарних засідань і комітетських слухань, системну публікацію стенограм, законопроектів та результатів поіменних голосувань, а також цифрові сервіси для поліпшення комунікації з громадянами.

У європейській традиції парламенти функціонують на засадах верховенства права, поваги до Конституції та прав людини. В Україні ці принципи посилюються імплементацією рішень ЄСПЛ та співпрацею з Венеційською комісією. Верховна Рада активно інтегрується в європейський парламентський простір через міжпарламентський діалог, спільні засідання комітетів та участь у міжнародних асамблеях, що сприяє гармонізації практик, зміцненню міжнародних позицій України та підвищенню ефективності, відкритості та відповідальності парламенту, що є ключовим для демократичного розвитку та інтеграції до ЄС [7, с. 320].

**Висновки.** Парламентаризм виник у країнах Західної Європи як результат історичного розвитку суспільних відносин, проте сучасні принципи парламентаризму виходять за межі регіону, посилюючи міждержавну співпрацю через парламентські та міжпарламентські механізми. Циві-

лізаційний підхід до осмислення генези парламентаризму дає змогу прогнозувати перспективи політичного та соціально-економічного розвитку України, зіставляючи національний досвід із досвідом країн з усталеними парламентарними традиціями. Правильне розуміння сутнісних, аксіологічних та функціональних характеристик парламентаризму забезпечує ефективність діяльності парламенту, його представницьких, законодавчих, установчих і контрольних повноважень, що створює передумови для відповідального правління, захисту конституційних цінностей і прав людини, демократизації конституційних процесів та розвитку парламентаризму в Україні.

Парламентаризм не зводиться лише до формальних ознак парламентських інститутів, а є особливим механізмом організації влади на демократичних принципах і конституційних цінностях. Його ключова риса - провідна роль парламенту у забезпеченні соціальної справедливості та конституційного правопорядку. Він виступає багатоаспектним соціально-політичним і конституційно-правовим феноменом, який охоплює ідею, теорію та практику, та потребує аналізу як у функціонально-телеологічному, так і в парадигмально-аксіологічному і доктринально-ідеологічному аспектах.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Батанов О.А. Генетичні витоки парламентаризму як політико-правового феномену. *Суспільно-політичні процеси*. 2025. Вип. 23-24. С. 59–62.
2. Батанов О.В. Парламентаризм як феномен і категорія сучасного конституційного права. *Правова держава*. Випуск 33. Київ: Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України, 2022. С. 250–261.
3. Даниленко Л. Традиції і цінності парламентаризму в умовах глобальних змін. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Державне управління*. 2023. Вип. 2. С. 25–30.
4. Дудко І.Д. Міжнародний парламентаризм в інтерпретаціях західної політичної думки. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. Вип. 37. С. 172–177.
5. Дудко І. Класифікаційні ознаки міжнародних парламентських інституцій: до питання про теоретичні аспекти міжнародного парламентаризму. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Державне управління*. 2023. Вип. 2. С. 38–42.
6. Кельман М.С. Про деякі питання історії розвитку парламентаризму в Україні. *Правові новели*. 2022. № 16. С. 94–104.
7. Конституційно-правові та теоретичні засади модернізації українського парламентаризму в умовах реалізації європейського вибору: монографія / за редакції НАН України Ю.С. Шемшученка; д. ю. наук, проф. А.Р. Крусян; д. ю. наук, проф. О.В. Батанова. Київ, 2025. 444 с.
8. Криховецький І.З. Парламентаризм як наслідок австрійської інкорпорації західноукраїнських земель. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Вип. 5(2). С. 3–8.
9. Криховецький І.З. Теоретичні підходи до вивчення історії українського парламентаризму. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. Серія: Право. 2022. № 13. С. 69–75.
10. Крусян А.Р. Парламент у системі сучасного українського конституціоналізму: питання теорії та практики. *Правова держава*. 2022. Вип. 33. С. 290–300.
11. Максименцева Н.О. Парламентаризм і його складові у сучасній юридичній науці. *Право України*. 2023. № 2. С. 91–110.
12. Мішук А. Британські концепції парламентаризму. *Вісник Прикарпатського університету. Політологія*. 2018. Вип. 12. С. 63–75.
13. Терлюк І.Я. Ad fontes українського парламентаризму: парламентські практики шляхетських станово-представницьких органів влади в Україні XIV–XVII ст. *Правові новели*. 2023. № 20. С. 7–15.
14. Француз-Яковець Т.А. Парламентаризм в Україні: традиції та виклики сучасності. *Наше право*. 2019. № 2. С. 5–10.